

סמיכת בתי-מלון לאורחים אצל בית-כנסת

בידיעות שנה י', חוברת א', ע' 22 דן מר ש. ייבין בדבר הבתים שהיו סמוכים לבית-הכנסת בבית-שערים, והוכיח שבית ידוע סמוך לבית-הכנסת שם שימש בית-אורחים (הקדש). הוא משער שמקור המנהג הוא מזה שדרכם לפנים היה ללון במקדשים לדרוש את ה' ולבקש רפואתו.

אמנם, היה מנהג כזה בעמים ובישראל ועודנו נוהג כיום; עיין מה שכתבתי על זה בספרי "מאמרים מספך מדרש המליצה העברית" ירושלים, תרצ"ט, ע' 60 ואילך; ועיין דברים רבה שהוציא ר' שאול ליברמן, ע' 75 ובהערותיו שם; ועיין מסעי ישראל לבנימין השני, ע' 28, ע"ד חדר נחום הנביא באלקוש; ובע' 103 הוא מדבר על ביהכ"נ של הרמב"ם [שכבר הבאתי בספרי הנ"ל שבאים שמה ללון לרפואה] ואומר: וכו' כמה חדרים אשר שם יתאכסנו האורחים.

אבל עלינו לדעת כי לא כל מקדש ולא כל בית-כנסת היה מקום אשר דבר אלהים ימצא בו ומקום תרופה לחולים. מקדשים כאלה היו יוצאים מן הכלל ולכן באו שמה ממרחקים, ולא מאלה יצא המנהג להכין בית-מלון אורחים אצל מרבית בתי-הכנסת. וכבר דבר בעניין זה הרב ד"ר שמעון פדרבוש בספרו המצויין חקרי תלמוד (ירושלים, תרצ"ח) בפרק: על אכסניה בתוך בית-הכנסת, והוכיח שם כי לפעמים היה חדר מיוחד לאורחים על יד בית-הכנסת, ובע"ז התלמוד כלל גם אותו בשם ביהכ"נ שהיה הכנין העקרי. עיי"ש.

ואין לסמוך זה למנהג של לינה בבתי-כנסיות ידועים למטרות מיוחדות. הדבר הוא פשוט, בני ישראל נזהרו מעולם במצות הכנסת-אורחים. וטבעי היה הדבר לבנות את כל הבניינים הציבוריים בחלקת השדה שהיתה שייכת לקהל. ועוד בזמנים האחרונים ביותר נבנו בעיירות פולניה ביהכ"נ, ביהמ"ז, בית-הטבילה וההקדש סמוכים זה לזה בשטח האדמה שקנתה הקהילה; ובמקומות שלא היו בהם בתי-אורחים של הקהל, לנו הבחורים והאורחים כידוע על ספסלי בית-המדרש עצמו, והרבה הלצות השייכות למנהג זה נשארו בין העם עד היום הזה.

י. ל. זלוטניק
(יוהניסבורג)

דברי ביקורת

יהושע ברנד, מלכן של מטה ושל עריסה (יבנה ג', תש"ב);

בית הבד (סיני, תש"ג); בעית המרובע

הארכיולוגי ופטרונה (סיני, תש"ד) — לחקר

הארכיאולוגיה התלמודית.

שלושה מאמרים שהמחבר נקט בהם בדרך חדשה: התבוננות בשרידים הארכיאולוגיים לאור פסקי ההלכה התלמודית. דבר בעיתו; ועצם השיטה נכונה, שהרי אין לדון על שריד ארכיאולוגי ולזהותו עם כלי מן הכלים הנזכרים במקורותינו, אלא-אם-כן אפשר ליישב את הנאמר על כלי זה, אגב השקלא והטריא התלמודית, ואת פסקי ההלכה בעניינים אלה עם הכלי הנדון. עד-כאן הכול חלק, ויש לשבח את המחבר שניסה לזווג את ההלכה והארכיאולוגיה כאחד, למען לחפש בשניהם פתרון לבעיות המעניינות אותנו.

ואולם, זיווג זה יהיה נאה ויעיל, רק אם יתן החוקר את דעתו על המציאות הארכיאולוגית הממשית, ולא ינסה לעשות את ההלכה יסוד לבנות עליו בניין דמיוני ולהתאים את הפירוש הארכיאולוגי להמצאה דמיונית זו. כלפי מה הדברים אמורים? בראש ובראשונה כלפי עניין המלבן. התקשה המחבר בדברי המשנה: מטה ומלבן, ולמד מכאן ששני אלה חלקים נפרדים הם. ולא היא,

אלא שמקובל המלבן הוא מיטה בלתי-גמורה, או המסגרת שבה נותנים את החלק הקלוע, הסרוג (או עשוי בדרך אחרת), שהוא הוא המשמש עצם המשכב; ומשום כך הבדילה המשנה בין שניהם. מכאן גם ההלכות על ארוכה ושתי רגליים (כמובן שהמלבן צריך לרגליים שעליהן הוא סמוך) או קצרה ושתי רגליים, שאף הן בבחינת כלי (משום שאפשר לסמכן אל הקיר ולשבת עליהן), ומשום-כך הן מקבלות טומאה. פחות מכן עדיין אינו בגדר כלי ואינו מקבל טומאה. אילו סמך כאן על הפשט הפשוט, לא היה מתקשה בהלכות ובביאור העניין; ולא היה מגיע לידי השערה על מיטות בנות כמה קומות, שלא מצאנו להן סמוכים בכל ציור או תבליט קדום אשר הגיע לידינו, ואין צריך לאמור במקורות חיצוניים קדומים. ועוד זאת לזכור, כי צפיפות ישיבה העלולה לחייב משכבים של כמה קומות מצוייה דווקא בבתי עניי העם, ואילו שרידי המיטה שבה דן בעיקר המחבר במאמרו מוצאם מארמון כביכול, או מכל מקום בית נרחב, שבו לא היה צורך לחפש פתרון לשאלת צפיפות.

גם מאמרו השני של המחבר לקה באי-תשומת לב לחומר הארכיאולוגי. המחבר הלך בעיקר אחר השרידים הרומאים ממש, ונעלמו ממנו שרידי בתי-בד שנתגלו דרך-משל במצרים (הם בני התקופה הנדונה ממש), כגון אלה שנתפרסמו בספרם של בואק ופיטרסון על קראניס. אילו נעזר באלה, השונים במידה מסויימת מן הרומאיים – וכמוהם מצויים גם בארץ. על יד מאיר שפיה, לא היה מגיע לידי כמה טעויות בביאור הפרטים הטיכניים. כמרכזן הלך המחבר גם אחר היקשים שהעלה הוא עצמו (ואינם במקורות) וגיסה להסיק מהם מסקנות לביאור העניין, כגון בעניין טומאת הטרפטום (בית-הבד, ע' קע"ו) שאינה אמורה בכל מקור אלא סברת היקש היא של המחבר. ואם היקש מוטעה, ממילא נכשלת גם המסקנה.

קשה עוד יותר השערתו של המחבר על המרובע המצוי בפסיפסים ובתבליטים, שעליו הסכימו עתה רוב חכמים שהוא מחתה. אין לנו כל ידיעות על המגרפה של בית-המקדש, אבל דבר אחד ברור הוא, שבמגרפה היו נקבים; הדעת נותנת שכלי זמר שיש בו נקבים נעשו אלה לגיוון הצלילים (כמו בחליל ודומיו), כלומר זה היה כלי זמר של רוח, והיינו כלי שנופחים בו; ואיך אפשר לאמור שהמרובע הנדון היה כלי שבני-אדם נופחים בו? תיאורו של הירונימוס, שהמחבר מצטט אותו (ע' ז', הערה 32) איננו כלל עניין לכאן, שכן בו מדובר על מין מפוח של עורות (*de duorum ellephantorum pellibus*), וזה בוודאי ובוודאי אינו מתאים לתיאור המרובע. ואין להאפיל כאן על העניין בדיבורים נמלצים על המצאות גאוניות של יהודים. בתיאור המרובע אין כל מקום למנגנוני פלא שהם המצאות גאוניות; וגם שער ניקנור אינו עניין לכאן, שכן המצאה גאונית כביכול זו כבר נודעה בכמה מקדשים של נכרים. ועל דעת מי זה יעלה להוציא קול מכלי זמר מתוך שישליכו אותו בכוונה ארצה? כל העניין מופרך מעיקרו. בקיאות בהלכה איננה מספיקה כאן. יש גם ליישב את הדברים עם המציאות האפשרית והמסתברת בדרך-כלל, ועם העובדות הידועות מן הארכיאולוגיה של המזרח הקדמון.

כן קשה לקבל גם את המסקנה של המחבר כי הציורים המתארים את תשמישי הקדושה מטפלים רק בנושאים שלא היו בנמצא. ארון קודש ומנורה היו בכל בית-כנסת; ואם לא היו בימים של גזירות על הדת, הרי בימים אלה היה בית-הכנסת אף הוא בבחינת איסור. והיכן מצינו גזירות דת במאה ה' אחר ספיה, שבה החלו לרווח בא"י פסיפסים של תשמישי קדושה?
כאמור יש לברך את המחבר על השיטה שבה נקט, ולחזק את ידיו שיוסיף חקור בשאלות אלה; אבל עליו ללמוד תחילה להינזר מן החיפוש אחר המדומה והמופלא, ולשים לב לשרידים הממשיים כמות שהם, אז יצליח ויעשה חיל בדרכו.